

Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΩΝ ΕΛΙΤ

Το βιβλίο *Η Συνέχεια των Ελίτ: από την Αυτοκρατορία στο Τρίτο Ράιχ [1871-1945]* κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις antifascripta τον Ιανουάριο του 2015.

Η μετάφραση έγινε από την αγγλική έκδοση που φέρει τον τίτλο *From Kaiserreich to Third Reich: Elements of Continuity in German History 1871-1945* [Allen & Unwin (Publishers) Ltd, 1986]. Η πρωτότυπη έκδοση τιτλοφορείται *Bündnis der Eliten: zur Kontinuität der Machtstrukturen in Deutschland 1871-1945* και κυκλοφόρησε στο Ντύσελντορφ το 1979 από τις εκδόσεις Droste Verlag GmbH.

Για την παρούσα έκδοση δούλεψαν οι Οδυσσέας και Στέφανος (μετάφραση), ο Άγγελος (επιμέλεια), η ΤΛ (σελιδοποίηση) και ο Νεκτάριος (εξώφυλλο). Τη γενική ευθύνη της έκδοσης την έχουν οι εκδόσεις antifascripta.

Όπως σε όλα όσα κάνουμε, έτσι και για τη συγκεκριμένη έκδοση, δεν αναγνωρίζουμε κανένα δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας, δικό μας ή άλλου. Η χρήση, κατά συνέπεια, μέρους ή ολόκληρου του περιεχομένου είναι ελεύθερη για κινηματική χρήση, υπό την αυτονόητη προϋπόθεση της αναφοράς στην πηγή.

Για επικοινωνία ή σχόλια μπορείτε να απευθύνεστε στη διεύθυνση antifascripta@yahoo.com

Στο διαδίκτυο www.antifascripta.net

FRITZ FISCHER

Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΩΝ ΕΛΙΤ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΣΤΟ ΤΡΙΤΟ ΡΑΪΧ
(1871-1945)

Η κατανόηση και η ερμηνεία είναι από μόνες τους πράξεις με ηθικό και πολιτικό περιεχόμενο· επομένως η πρόταση μιας συνεκτικότερης αφήγησης για το παρελθόν συνιστά, κατ' αρχήν, μια δυνατότητα ικανή να παρέμβει στα θεμέλια πάνω στα οποία θα χτιστούν οι ηθικές και οι πολιτικές επιλογές του μέλλοντος.

Tim Mason, *Ends and beginnings*, 1990

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος των εκδόσεων <i>antifa scripta</i>	11
Πρόλογος στην αγγλοαμερικάνικη έκδοση.....	27
Πρόλογος στη γερμανική έκδοση.....	33

Μέρος πρώτο

Κυρίαρχες συμμαχίες και ιμπεριαλισμός

1. “Χάλυβας και σίκαλη”.....39
2. Από την παγκόσμια πολιτική στην ηπειρωτική ηγεμονία..48
3. Χίλιες μύριες εξουσίες ή ένα στρατιωτικό κράτος;.....66

Μέρος δεύτερο

Ανάμεσα στη διατήρηση του συστήματος και την εξωτερική επέκταση

1. Ο πόλεμος: στη θεωρία και στην πράξη.....83
2. Οι ψευδαισθήσεις παραμένουν.....98
3. “Πολεμικός σοσιαλισμός” χωρίς μεταρρύθμιση.....109

Μέρος τρίτο

Παράδοση εναντίον δημοκρατίας

1. Κρατικός καπιταλισμός.....	127
2. Οικονομικά συμφέροντα και εξωτερική πολιτική.....	149
3. Ο στρατός και η παράδοση του ισχυρού κράτους....	162
Επίλογος.....	179
Σημειώσεις.....	185
Γλωσσάρι: Όροι και επεξηγήσεις ανά κεφάλαιο.....	213

Επίμετρο

Η ενοχή της Γερμανίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο...261

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

των εκδόσεων antifa scripta

Η ιδέα της ιστορικής συνέχειας και η χρησιμότητά της

Το βιβλίο του Φριτς Φίσερ «Η συνέχεια των Ελίτ» έχει εύγλωπτο τίτλο. Το βασικό του θέμα είναι η ιστορική συνέχεια και πιο συγκεκριμένα η ιστορική συνέχεια του γερμανικού κράτους και των στρατηγικών του στόχων κατά τη διάρκεια της περιόδου που εκτείνεται από την Αυτοκρατορία του 1871 μέχρι και την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία και το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η οπτική του Φίσερ, βέβαια, δεν αντιμετωπίζει την ιστορία ως ένα απaráλλακτο συνεχές. Αντιθέτως, οι ιστορικές ασυνέχειες και οι πολεμικές συγκρούσεις είναι παρούσες στο έργο του. Από την άλλη, ο Φίσερ δηλώνει ευθύς εξαρχής εχθρός του κυρίαρχου τρόπου ερμηνείας του κόσμου μας και της ιστορίας του, σφοδρός πολέμιος των ιστορικών τομών. Αρνείται πεισματικά να εντάξει στη μεθοδολογία του μιαν εξιστόρηση

γεμάτη ιστορικές παρενθέσεις, που ανοίγουν και κλείνουν ακανόνιστα, ασύνδετες με τα όσα προηγούνται και τα όσα ακολουθούν, ανεξήγητες εξαιρέσεις σε μια κατά τα άλλα ομαλή ιστορική εξέλιξη.

Με αυτήν την έννοια ο Φίσερ είναι, με τον τρόπο του, αιρετικός. Και ακόμη χειρότερα: στο βαθμό που οι ιστορικές τομές έχουν αποτελέσει τον κυρίαρχο τρόπο αφήγησης της ιστορίας του 20^{ου} αιώνα συνολικά, αλλά και της ιστορίας κάθε κράτους ξεχωριστά, ο Φίσερ μπαίνει επικεφαλής μιας κατεξοχήν αντεθνικής, άρα και αντιγερμανικής αφήγησης, κι ως τέτοιος αντιμετωπίζεται από τους εχθρούς του. Η κατηγορία του «αντιγερμανισμού» που συνόδεψε το έργο του δεν είναι καθόλου αυθαίρετη. Ίσα ίσα μάλιστα είναι εντελώς αναμενόμενη, αν αναλογιστούμε ότι όλοι οι πολίτες των δυτικών καπιταλιστικών δημοκρατιών είμαστε εξοικειωμένοι με την εξιστόρηση του φασισμού ως δυσάρεστη και εν πολλοίς αναπάντεχη παρένθεση στην ιστορία της Γερμανίας και της Ευρώπης. Λιγότερο διάσημη, αλλά εξίσου υπαρκτή, είναι η κοινοτοπία που θέλει τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, να είναι αποτέλεσμα άστοχων διπλωματικών χειρισμών, ένα ολισθημα που κανείς δεν ήθελε, ούτε επεδίωκε, και τελικά ένα ατύχημα για το οποίο δεν ευθύνονται τα κράτη αλλά «μια δράκα διπλωματών».

Η αντίληψη που ερμηνεύει τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ως τομή διαθέτει πολύτιμη ψυχολογική και

κοινωνική λειτουργία. Είναι ο τρόπος τον οποίο χρησιμοποίησαν μεταπολεμικά οι δυτικές καπιταλιστικές δημοκρατίες για να διαγράψουν τα γεγονότα του πρόσφατου παρελθόντος τους και τις αιτίες που τα γέννησαν, για να αποενοχοποιήσουν, να αποκαθάρουν και τελικά να καταστήσουν κοινωνικά υποφερτό το κατά τα άλλα ανυπόφορο παρελθόν τους.

Αυτές ακριβώς είναι οι αντιλήψεις με τις οποίες θέλει να αντιπαρατεθεί εδώ ο Φίσερ. Η θέση του, γνωστή κι ως Θέση του Φίσερ [Fischer Thesis] είναι ότι οι στρατιωτικοί, επεκτατικοί στόχοι του ναζιστικού καθεστώτος, όχι μόνο δεν ήταν μια καινούρια επινόηση του Αδόλφου Χίτλερ, αλλά αποτελούσαν επιδιώξεις του γερμανικού κράτους ακόμα και πριν το 1914. Ο Φίσερ περιγράφει τις δομές εξουσίας, τις κυρίαρχες ελίτ της αστικής τάξης, το στρατό και την ηγεσία του, σαν αλληλένδετα κομμάτια του κράτους, που άλλοτε μέσα από τη μεταξύ τους σύγκρουση και άλλοτε μέσα από τη συμπόρευση, καταλήγουν στην δημιουργία ενός επιθετικού, στρατιωτικού, επεκτατικού και ιμπεριαλιστικού κράτους. Αποδεικνύει επίσης ότι η ύπαρξη και τα συμφέροντα αυτών των ελίτ (π.χ. στη βιομηχανία) έχουν συνέχεια και σύνδεση μέσα στο χρόνο, παρά τις αλλαγές στο πολιτικό πρόσημο και στη μορφή διακυβέρνησης του κράτους.

Για να καταλάβουμε βέβαια το έργο που έχει να φέρει σε πέρας ο Φίσερ θα πρέπει αναγκαστικά να

καταφύγουμε στα παλιά. Στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, το γερμανικό κράτος είχε αρχίσει να ολοκληρώνεται εδαφικά, καθώς τα διάφορα βασίλεια ενώνονταν σε μια ενιαία κρατική οντότητα. Αυτό το νεοσύστατο κράτος (η γερμανική Αυτοκρατορία) είχε καταφέρει να επιβάλλει στην ευρωπαϊκή ήπειρο μια ευνοϊκή για τα συμφέροντά της ισορροπία. Την ίδια στιγμή ο γερμανικός καπιταλισμός κατόρθωνε να σταθεί στα πόδια του και να συναγωνιστεί τις υπόλοιπες ανεπτυγμένες καπιταλιστικές δυνάμεις: την Αγγλία, τη Γαλλία κλπ. Μόνο που αυτός ο συναγωνισμός ήταν κατεξοχήν οικονομικός και σχεδόν ελάχιστα εδαφικός. Η Γερμανία υπολείπονταν σημαντικά στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο. Και πράγματι μια ματιά στον παγκόσμιο χάρτη αρκούσε για να γίνει αντιληπτή η αδυναμία του γερμανικού κράτους και η ανάγκη του να αποκτήσει το εδαφικό αντίκρισμα που αντιστοιχούσε στην οικονομική ανάπτυξη του καπιταλισμού του. Όμως το μοίρασμα του κόσμου, καθώς επί της ουσίας δεν έμενε πια και τίποτα να μοιραστεί, είχε μετατραπεί σ' ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος. Μ' άλλα λόγια όποιος παίκτης επιθυμούσε να διεκδικήσει, έπρεπε να το κερδίσει με λυσσαλέα μάχη από τους αντιπάλους του.

Συνεπώς, η προσπάθεια της Γερμανίας να περάσει από την ευρωπαϊκή κυριαρχία στην πλανητική πρωτοκαθεδρία ταυτιζόταν με την πλήρη ανατροπή του γεωπολιτικού στάτους κβο. Κι αυτό ήταν που συνέβη. Από

εκεί και έπειτα η περίφημη “πορεία προς τον μεγάλο πόλεμο” ήταν γεγονός: σε κάθε γωνιά του πλανήτη οι πολεμικές συγκρούσεις διαδέχονταν η μία την άλλη, ώσπου τα εκατομμύρια νεκρών και τραυματιών, η ισοπέδωση πόλεων και χωριών να αναδείξουν τον τελικό νικητή. Κατά τα άλλα βέβαια δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι, σε αντίθεση με την αμέσως προηγούμενη περίοδο, οπότε οι συμμαχίες ήταν πάνω κάτω παγιωμένες και οι αντίπαλοι προβλέψιμοι, οι συγκρούσεις που λάμβαναν χώρα απ’ το τέλος των συστημάτων του Βίσμαρκ κι έπειτα χαρακτηρίζονταν από φοβερή ρευστότητα: ήταν μια μάχη λυσσασμένων σκύλων που λογάριάζαν μονάχα τη σάρκα και το αίμα του αντιπάλου τους.

Οι συμμαχίες συνάπτονταν μόνο και μόνο για να καταρρεύσουν την επόμενη στιγμή, οι όρκοι πίστης έδιναν τη θέση τους σε τελεσίγραφα μίσους, ο πρότερος εχθρός γινόταν στιγμιαία ο καλύτερος φίλος. Κανείς δεν ήταν σίγουρος ποια θα ήταν τα μπλοκ των αντιμαχόμενων πλευρών, όταν οι σποραδικές κρίσεις θα έδιναν τη θέση τους στον μεγάλο πόλεμο. Το μόνο σίγουρο ήταν ότι αυτός ο μεγάλος πόλεμος ήταν αναπόφευκτος. Κι έτσι, για να δώσουμε μερικά παραδείγματα, οι δυνάμεις που το 1907 διακήρυτταν ότι είχαν “συνεννοηθεί”, δηλαδή η Γαλλία, η Αγγλία και η Ρωσία, πόρρω απείχαν απ’ το να αποτελούν συμπαγή σχηματισμό. Η Γαλλία και η Αγγλία αρνήθηκαν αμφότερες να υπερασπιστούν τον σύμμαχο τους τον Τσάρο, όταν κήρυξε γενική επιστρά-

τευση για να απαντήσει στις αντίστοιχες κινήσεις της Γερμανίας (βοσνιακή κρίση). Ακόμα, όπως αναφέρεται εκτενώς στο κυρίως κείμενο της παρούσας έκδοσης, η ίδια η συμμετοχή της Βρετανίας στον πόλεμο θεωρούνταν αμφίβολη από τα γερμανικά επιτελεία ακόμα και μέχρι τις παραμονές του. Η Ιταλία άλλαξε στρατόπεδο κατά τη διάρκεια του κρισιμότερου σημείου των μαχών. Όσο για την Ελλάδα, ως γνωστόν, χρειάστηκε η διάσπαση του ελληνικού κράτους κι ένας μικρός εμφύλιος προκειμένου η ελληνική αστική τάξη να αποφασίσει το στρατόπεδο με το οποίο θα συντασσόταν. Ο ανταγωνισμός όλων εναντίον όλων έδινε τον τόνο. “Εξαρτημένες” κι ουδέτερες δυνάμεις δεν υπήρξαν. Κάθε εθνικό κράτος ρίχτηκε στη μάχη με ό,τι μέσα διέθετε, συνδυάζοντας τη γεωγραφική του θέση με τα συμφέροντά του για να εξασφαλίσει ένα κομματάκι απ’ την πίτα.

Εδώ ακριβώς είναι που βρίσκεται η χρησιμότητα της ιδέας της ιστορικής συνέχειας. Εδώ ακριβώς είναι που η δουλειά του Φίσερ έχει να μας μάθει πράγματα και για το σήμερα. Το κράτος, οι κυρίαρχες τάξεις του και οι επιδιώξεις τους, μας λέει ο Φίσερ, έχουν συνέχεια μέσα στο χρόνο. Δεν εξαφανίζονται ως δια μαγείας, ούτε κι εμφανίζονται από το πουθενά. Κανένας Χίτλερ δεν έπεσε από τον ουρανό και κανένας παγκόσμιος πόλεμος δεν ήταν αποτέλεσμα ξαφνικού και παγκόσμιου παραλογισμού. Εφόσον η ιστορία χαρακτηρίζεται από τέτοιου είδους συνέχεια κι εφόσον δεν είναι ένα σπονδυλωτό συνονθύ-

λευμα ιστορικών τομών, είναι χρήσιμο να ανατρέχουμε στην ιστορία και στο παρελθόν των κρατών. Μόνο έτσι είναι, που δεν θα οδηγηθούμε σε εκείνη την έκπληξη, που τόσο μισούσε ο Βάλτερ Μπένγιαμιν, για όσα συμβαίνουν ή θα συμβούν στο μέλλον. Παρά τον εμφανή ακαδημαϊσμό που εμπεριέχει η προσέγγισή του, ο Φίσερ κερδίζει τη συμπάθεια του Σέρτζιο Μπολόνια ακριβώς εξαιτίας αυτής της μεθοδολογικής καινοτομίας:

Παρά το γεγονός πως ακόμα και ο ίδιος ο Φίσερ ανήκε σε αυτή τη σχολή [της δυτικής, ακαδημαϊκής ιστοριογραφίας], η συνεισφορά του έγκειται στο ότι έθεσε το ζήτημα του «συνεχούς των ελίτ» στη γερμανική ιστορία, ενός συνεχούς που αναπαραγόταν ανενόχλητα κατά τη μετάβαση από τη βίλχελμιανή στη βαϊμαρινή κι από εκεί στη ναζιστική περίοδο. Το συνεχές των μπλοκ εξουσίας (και ειδικά στο πεδίο της οικονομικής εξουσίας) είχε ως αποτέλεσμα την ακύρωση της σημασίας της εκάστοτε θεσμικής αλλαγής. Γενικά μιλώντας, οι μεταβάσεις από τη μοναρχία στη δημοκρατία κι από κει στη δικτατορία αποτελούσαν αλλαγές προσωπείου και μόνο, καθώς η πραγματική δύναμη παρέμενε στα χέρια των ίδιων μπλοκ εξουσίας.¹

1 Σέρτζιο Μπολόνια, *Ναζισμός και εργατική τάξη. Κρίση, κράτος πρόνοιας και αντιφασιστική βία στη Γερμανία του Μεσοπολέμου*, Antifascista scripta, 2011, σελ. 49.

Αναμφίβολα, η συμβολή του Φίσερ στο γκρέμισμα των αντιλήψεων περί ιστορικών τομών είναι τεράστια. Ωστόσο, είναι δίκαιο, αλλά κυρίως χρήσιμο, να επισημάνουμε τα όρια που του θέτει η θέση κι ο ακαδημαϊσμός του. Είναι αλήθεια ότι το έργο του Φίσερ μας είναι όντως χρήσιμο, ειδικά μάλιστα αν συνυπολογίσουμε ότι οι αιρετικές του θέσεις πυροδότησαν στις αρχές της δεκαετίας του '60 τη διαμάχη των ιστορικών («Fischer Controversy»), στην οποία ο ίδιος είχε ενεργό συμμετοχή. Σε κάθε περίπτωση πάντως, αντίθετα με το ρεύμα της στρατευμένης ιστοριογραφίας, ο Φίσερ δεν έγραφε από ταξικά ανταγωνιστική σκοπιά, αλλά αντιμετώπιζε το έργο του ως αμιγώς επιστημονικό διακύβευμα. Ακόμη κι αν αντιλαμβανόταν τον πολιτικό του αντίκτυπο, είναι φανερό πως δεν επιθυμούσε να προεκτείνει ως το τέρμα τις συνέπειες και τα συμπεράσματα των θέσεών του. Κι είναι έτσι που ένα πλήρες ακαδημαϊκά έργο, τελικά παραμένει ελλιπές και γεμάτο αντιφάσεις για τους σκοπούς του ταξικού αντικαπιταλιστικού κινήματος.

Στο ιστορικό σχήμα του Φίσερ δε θα βρούμε, για παράδειγμα, πουθενά το προλεταριάτο. Θα βρούμε την αστική τάξη, το στρατό, τα πολιτικά κόμματα, αλλά πουθενά το προλεταριάτο. Κι όπου αυτό κλέβει λίγο χώρο στην αφήγησή του, παρουσιάζεται μόνο ως παθητικό αντικείμενο, καταχωνιασμένο στο περιθώριο της Ιστορίας. Στην καλύτερη των περιπτώσεων

αντικατοπτρίζει έναν εσωτερικό κίνδυνο, η εξάλειψη του οποίου είναι το πρώτο βήμα για την απρόσκοπτη διεξαγωγή του πολέμου έξω απ' τα σύνορα.

Το πιο προβληματικό ωστόσο σημείο στην ανάλυση του Φίσερ είναι η τεράστια αντίφαση στην οποία ο ίδιος υποπίπτει, όταν φτάνει η ώρα να μιλήσει για την εποχή του. Η «Συνέχεια των Ελίτ» εκδόθηκε στα γερμανικά το 1979 και λίγα χρόνια αργότερα στα αγγλικά. Στον πρόλογο της αγγλικής έκδοσης, αλλά και στον επίλογο του βιβλίου, ο Φίσερ ούτε λίγο ούτε πολύ, ισχυρίζεται ότι οι ιμπεριαλιστικές φιλοδοξίες του γερμανικού κράτους ανήκουν σε μια προηγούμενη ιστορική και πολιτική φάση και πως το μέλλον διαγράφεται αισιόδοξο. Δεν υπάρχουν πια αστικές ελίτ που επιδιώκουν τον πόλεμο. Δεν υπάρχουν αντικρουόμενα γεωπολιτικά συμφέροντα. Δεν υπάρχουν αιτίες κι αφορμές για να ανησυχούμε. Κατά τη γνώμη του, οι φιλελεύθερες και δημοκρατικές δυνάμεις έχουν κυριαρχήσει στην πολιτική ζωή και η Γερμανία συνυπάρχει αρμονικά με τους γείτονές της. Η αντίφαση του Φίσερ είναι εντυπωσιακή. Έχοντας στηριχτεί όλο του το έργο πάνω στην ιστορική συνέχεια και ενάντια στην οπτική των ιστορικών τομών, όταν φτάνει η ώρα να μιλήσει για την εποχή του, αποκηρύσσει τα ίδια του τα εργαλεία.

Κανονικά μια τέτοια κατάληξη δε θα έπρεπε να μας ξαφνιάζει. Τα κίνητρα του Φίσερ είναι εντελώς διαφο-

ρετικά από εκείνα που διακρίνουν την στρατευμένη ιστοριογραφία, αναδεικνύουν δε μια συνολικότερη αντίθεση ανάμεσα στην «επιστημονική» (με το έψιλον κεφαλαίο) και στην πολιτική, ταξική Ιστορία. Η πρώτη τάση μιλάει συχνά χρησιμοποιώντας το πρώτο πληθυντικό του ακαδημαϊκού φορμαλισμού, ενώ ο πληθυντικός της δεύτερης εδράζεται στην εργατική τάξη και το συμφέρον της.

Μάταια θα περιμένε κανείς από τον Φίσερ να παράσχει χρήσιμες κατευθύνσεις και ιδέες για τη δρώσα Ιστορία, για τη θεωρία και την πρακτική που θα βοήθαγε το προλεταριάτο. Ακόμη κι έτσι όμως, στο έργο του Φίσερ υπάρχουν κατευθύνσεις και οι ιδέες χρήσιμες για τον ταξικό ανταγωνισμό, μόνο που προκύπτουν άσχετα απ' την αρχική πρόθεση του εκφραστή τους. Με ανάλογο τρόπο είναι που πρέπει κατά τη γνώμη μας να διαβαστεί αυτό το βιβλίο.

Η διαμάχη των ιστορικών

Αναφέρουμε συχνά ότι η ενασχόληση με την ιστορία δεν έχει χρήσεις αποκλειστικά για το παρελθόν. Αντιθέτως, έχει πρώτα και κύρια, πολιτικές προεκτάσεις στο σήμερα. Και λέμε επίσης ότι οι αφηγήσεις, τα συμπεράσματα, τα ερωτήματα και οι απαντήσεις που αφορούν το παρελθόν, στην ουσία επικαθορίζουν το παρόν και το μέλλον. Γιατί, ακριβώς η κυριαρχία στο παρελθόν θέτει τις βάσεις για την κυριαρχία στο

παρόν και στο μέλλον. Τελικά λέμε ότι η Ιστορία δεν είναι η επιστήμη που μελετά τα περασμένα, αλλά ένας κριτικός στον ανταγωνισμό των τάξεων, ότι δεν είναι η χρονική παράθεση γεγονότων, αλλά η συσχέτισή τους με τον κόσμο μας σήμερα.

Πηγαίνοντας πίσω στη δεκαετία του '60, ο Φριτς Φίσερ πυροδότησε μια διαμάχη μεταξύ των ιστορικών² που έμεινε γνωστή ως «Fischer Controversy». Στο βιβλίο του «Αγώνας για την παγκόσμια κυριαρχία» που εκδόθηκε το 1961, υπέδειξε το γερμανικό κράτος ως τον κύριο υπεύθυνο για το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Η γνώμη του διατυπώθηκε σε μια εντελώς ακατάλληλη εθνική συγκυρία: ήταν η περίοδος που το γερμανικό κράτος προσπαθούσε ακόμη να ορθοποδήσει από τις πολιτικές και υλικές συνέπειες που επέφερε η ήττα του στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτή η πρόκληση δεν θα μπορούσε να μείνει αναπάντητη, δεδομένου μάλιστα ότι η κυρίαρχη ιστορική αντίληψη ισομοίραζε την ευθύνη για το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου σε όλες τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής. Η διαμάχη των ιστορικών ήταν τόσο σφοδρή, που οδήγησε μέχρι και το γερμανικό Υπουργείο Εξωτερικών να απαγορεύσει το 1964 στον Φίσερ την

2 Για μια σύντομη εξιστόρηση της διαμάχης των ιστορικών [Historikerstreit] στη Γερμανία δες το επίμετρο που παρατίθεται στο τέλος της παρούσας έκδοσης.

έξοδο από τη χώρα και τη συμμετοχή του σε έναν κύκλο σχετικών διαλέξεων στις Ηνωμένες Πολιτείες. Εικοσιπέντε χρόνια αργότερα ο ίδιος ο Φίσερ παραδέχτηκε τον πολιτικό χαρακτήρα της διαμάχης:

ο μεγάλος ενθουσιασμός γύρω από το βιβλίο μου “Αγώνας για την παγκόσμια κυριαρχία” δεν προκλήθηκε από ακαδημαϊκό ενδιαφέρον· είχε πολιτικά κίνητρα³.

Είκοσι χρόνια μετά την πρώτη φάση της διαμάχης των ιστορικών, ξεκίνησε στη Γερμανία ένας νέος κύκλος αντιπαράθεσης. Στις 6 Ιουνίου του 1986, ο δεξιός ιστορικός Ερνστ Νόλτε δημοσίευσε στην εφημερίδα *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, ένα άρθρο με τίτλο «Το παρελθόν που δε λείει να παρέλθει». Το άρθρο αυτό έδωσε το έναυσμα για μια νέα διαμάχη μεταξύ των αριστερών και των δεξιών ιστορικών, γύρω απ’ το ζήτημα της ενοχής των Ναζί για το Ολοκαύτωμα. Το αποκορύφωμα της διαμάχης συνέπεσε με την πτώση του Τείχους του Βερολίνου το 1989. Μόνο τη διετία 1986-1988 δημοσιεύτηκαν περίπου 1.200 άρθρα και μερικές δεκάδες βιβλία. Στην πραγματικότητα, η εποχή και το θέμα της διαμάχης δεν ήταν καθόλου τυχαία. Καθώς ο Ψυχρός πόλεμος πλησίαζε προς το τέλος του, εξέλιπε σταδιακά

3 Fritz Fischer, «Twenty-five years later: Looking Back at the “Fischer Controversy” and Its Consequences», στο *Central European History* Vol. 21, No. 3, Σεπτέμβριος 1988, σελ 207.

και η ανάγκη καθολικής αποκήρυξης του φασιστικού παρελθόντος. Το 1989 πάνω από τα ερείπια του Τείχους του Βερολίνου αχνοφαίνονταν ήδη οι νέες εθνικές ανάγκες του γερμανικού κράτους. Διάφοροι υποστήριξαν, ότι αυτή η δεύτερη φάση της διαμάχης των ιστορικών κορυφώθηκε με την πτώση του Τείχους, λόγω των νέων στοιχείων που ήρθαν στο φως της δημοσιότητας από τα μέχρι τότε επτασφράγιστα ανατολικογερμανικά αρχεία. Στην πραγματικότητα βέβαια δεν ήταν τα επιπλέον στοιχεία που αναζωπύρωσαν τη διαμάχη των αριστερών με τους δεξιούς ιστορικούς, αλλά η ίδια η πτώση του Τείχους και το πολιτικό ζήτημα που ήγειρε, με άλλα λόγια η επανένωση του γερμανικού κράτους για πρώτη φορά μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι δεξιοί ιστορικοί ανέλαβαν το «ξέπλυμα» του «ένοχου παρελθόντος». Κατά τη γνώμη τους κανείς δεν είχε το δικαίωμα να αντιμετωπίζει το γερμανικό κράτος ως ένοχο. Ο ναζισμός και οι ναζί έπρεπε να δικαιολογηθούν και η υπερηφάνεια του γερμανικού έθνους να αποκατασταθεί. Πίσω από τις ακαδημαϊκές διαμάχες χιζόταν μια νέα κυρίαρχη ιδεολογία, φτιαγμένη στα μέτρα του μεταψυχροπολεμικού γερμανικού ιμπεριαλισμού.

Κατά τα άλλα, οι ιστορικές διαμάχες αυτού του είδους δεν προκύπτουν τυχαία. Αντίθετα μάλιστα αποτελούν λειτουργικό κομμάτι της χάραξης των νέων κρατικών πολιτικών, οι οποίες με τη σειρά τους απαιτούν νέες ιστορικές αφηγήσεις. Οι διαμάχες είναι η

εξωτερίκευση της ανάγκης να βρεθούν και να επιβληθούν αυτές οι χρήσιμες αφηγήσεις. Με τέτοιους στόχους γράφτηκε και κυριάρχησε μεταπολεμικά η ιστορία των ευρωπαϊκών κρατών για το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, κι έτσι είναι που η κυρίαρχη αφήγηση για τα παλιά μας παρουσιάζεται ως μια ιστορία «εθνικής αντίστασης», ως μια ιστορία που είναι ξέχειλη από εθνική ενότητα και κενή εμφύλιων συγκρούσεων. Η Γαλλία, η Ιταλία και η Ελλάδα αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα κρατών στα οποία η ιδέα της εθνικής αντίστασης έγινε το όχημα για την εθνική ολοκλήρωση και την οριστική αφομοίωση των αριστερών κομμάτων. Η επίσημη ιστορική αφήγηση λειτούργησε ως συγκολλητική ύλη της εθνικής ενότητας που είχε διαρραγεί από το εμφύλιο μίσος που εξερράγη στα χρόνια πριν και κατά τη διάρκεια του πολέμου. Στην Ιταλία για παράδειγμα,

τιμούμε μαζί τη μνήμη των αντιφασιστών και των «παιδιών του Σαλό», που ήταν όλοι τους πατριώτες, ο καθένας με τον δικό του τρόπο. Και στην Ισπανία βάζουν να παρελάσουν πλάι-πλάι ένας πρώην μαχητής των Δημοκρατικών και ένας πρώην εθελοντής της Μεραρχίας Αθούλ, η οποία το 1941 συστρατεύτηκε με τη Βέρμαχτ ενάντια στον αθεϊστικό κομμουνισμό.⁴

4 Enzo Traverso, *Δια πυρός και σιδήρου. Περί του ευρωπαϊκού εμφυλίου πολέμου 1914-1945*, εκδόσεις του εικοστού πρώτου, 2013, σελ. 17.

Στην Ελλάδα από το 2003 και μετά ζούμε τη δική μας μικρή «Historikerstreit». Την περίοδο εκείνη οι δεξιοί καθηγητές Καλύβας και Μαραντζίδης αποφάσισαν να ασχοληθούν από κοινού με τη μελέτη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου και να ανοίξουν ένα μεγάλο κύκλο αντιπαράθεσης με την κυρίαρχη, αριστερή αφήγηση και τους υποστηρικτές της⁵. Έκτοτε δημοσιεύτηκε πληθώρα άρθρων και βιβλίων που υποστήριξαν τη μια ή την άλλη μεριά. Από τη μια πλευρά, οι Έλληνες αριστεροί ιστορικοί διάρθρωσαν την επιχειρηματολογία τους κυρίως γύρω από αφορισμούς, με βασικό καημό να διασώσουν την επιστημονική αντικειμενικότητα και την ουδετερότητα της ιστοριογραφίας. Τυπικό παράδειγμα της αριστερής αντίληψης βρίσκουμε στα λόγια του Νίκου Παπαγεωργάκη, μέλους του Τμήματος Ιστορίας της Κ.Ε. του ΚΚΕ:

Έχοντας ήδη νικήσει προσωρινά στον πόλεμο με το σοσιαλισμό συνεχίζουν έναν άλλον. Έναν πόλεμο κατά της επιστήμης, με οτιδήποτε συμβάλλει στην συνειδητή αντίληψη της αντικειμενικής πραγματικότητας.⁶

Από την άλλη, οι δεξιοί συνάδελφοί τους διακρίθηκαν από καθαρότερη συνείδηση του στόχου και των ταξι-

5 Δες Σπουδές στο Γαλανόμαυρο, *Ο ελληνικός φασισμός στο μεσοπόλεμο* τόμος Α, εκδόσεις *antifa scripta*, 2013.

6 Νίκος Παπαγεωργάκης, *Πλευρές του αντικομμουνισμού στην Ιστοριογραφία και την Πολιτική*, ΚΟΜΕΠ, τεύχος 2/2005.

κών συμφερόντων που υπηρετούν, εμμένοντας στην πολιτική λειτουργία της ιστορίας. Ακολουθώντας πιστά τις κυρίαρχες τάσεις των κοινωνικών επιστημών, ερμήνευσαν τα πάντα με το «μεθοδολογικό εργαλείο» της βίας κι αφουγκράστηκαν την κρατική στρόφη προς τη στρατιωτική διαχείριση της εργατικής τάξης. Ξέρουν ότι ο καιρός τους έχει πια φτάσει. Ξέρουν ότι όσο ο νέος ελληνικός φασισμός καλπάζει, τόσο η αφήγησή τους θα κερδίζει έδαφος και προβολή. Αντίθετα, οι αριστεροί βλέπουν την ηγεμονία τους να ξεφτιίζει, σαστισμένοι ακόμα από τη σιγουριά που τους χάριζε η μεταπολιτευτική διευθέτηση. Δεν είναι καθόλου παράξενα όλα αυτά. Η ακαδημαϊκή ιστορία, ως κοινωνική επιστήμη, υπάρχει όσο χρηματοδοτείται με κρατικό χρήμα. Και χρηματοδοτείται μόνο στο βαθμό που παράγει ταξικά χρήσιμα συμπεράσματα. Τελικά, μπορεί κανείς βάσιμα να ισχυριστεί ότι στις ενδοπανεπιστημιακές διαμάχες δεν κερδίζει η Αλήθεια, αλλά απλώς η μεριά που διαθέτει το πλεονέκτημα της κρατικής υποστήριξης. Η αντίπαλη αφήγηση εξαφανίζεται ή αναγκάζεται να προσαρμοστεί για να συνεχίσει να υπάρχει.

Σημαίνουν όλα αυτά ότι δεν μπορεί να υπάρξει στ' αλήθεια ανταγωνιστική αφήγηση; Όχι. Σημαίνουν όμως ότι εξ ορισμού δε θα είναι ακαδημαϊκή.

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

στην αγγλοαμερικάνικη έκδοση

Μετά το 1945 το σύνολο των ιστορικών στη Δυτική Γερμανία, επικεντρώθηκε σχεδόν αποκλειστικά στην έρευνα γύρω απ' το «Τρίτο Ράιχ». Η έρευνα αυτή γινόταν με τρόπο που ερμήνευε την περίοδο ως μοναδικό φαινόμενο - φαινόμενο δίχως προηγούμενο σ' ολόκληρη την γερμανική ιστορία. Σ' αυτό το περιβάλλον οι ερμηνείες για τα δώδεκα χρόνια του χιτλερικού Ράιχ, ήρθαν κι έδεσαν με την ορολογία του Φριτζ Στερν [Fritz Stern], καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια: το χιτλερικό Ράιχ υπήρξε ένα Betriebsunfall (ένα ατύχημα ή ένας εκτροχιασμός) της σύγχρονης γερμανικής ιστορίας· ήταν το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα ιστορικής τομής. Αυτές οι ερμηνείες συνέχισαν να υιοθετούνται αναντίρρητα μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και τις αρχές του 1960, όταν τα βιβλία και τα άρθρα μου άνοιξαν ξανά την διαμάχη γύρω από τις επιδιώξεις της Γερμανίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η αντιπαράθεση που

ακολούθησε επικεντρώθηκε στο πρόβλημα της συνέχειας στη σύγχρονη γερμανική ιστορία, πρόβλημα το οποίο κοσμούσε την προμετωπίδα του βιβλίου που εξέδωσα το 1961 με την εξής διατύπωση: με το ένα μάτι στραμμένο πίσω στην αυτοκρατορική Γερμανία και το άλλο μπροστά, στη Βαϊμάρη και τη Γερμανία του Χίτλερ. Οι Γερμανοί ιστορικοί που εργάζονται στο εξωτερικό, άρχισαν να αντιλαμβάνονται αυτές τις ιδέες ως ένδειξη ότι η φάση της «Παλινόρθωσης» [Restoration] στη γερμανική ιστοριογραφία είχε παρέλθει. Για πρώτη φορά, η περίοδος 1871-1945 γινόταν αντιληπτή ως μια συνεκτική ιστορική περίοδος. Κι έτσι λοιπόν, τα 75 χρόνια της Πρωσογερμανικής Αυτοκρατορίας γίνονταν κατανοητά ως κάτι εντελώς ξεχωριστό, τόσο από την Γερμανία πριν από το 1866-71 (τη λεγόμενη Γερμανική Συνομοσπονδία [Deutscher Bund]), όσο και από τη Γερμανία μετά το 1945-49. Αυτές οι χρονολογίες υπήρξαν ορόσημα, ήταν κεφαλαιώδεις ιστορικές τομές - σε κάθε περίπτωση πολύ καθοριστικότερες από την αλλαγή φρουράς του 1888-1890, του 1918-1919 ή του 1933.

Από εκεί και έπειτα ανοίχτηκε στους μελετητές μια νέα μεθοδολογική δυνατότητα: μπορούσαν πια να εντοπίσουν στοιχεία συνέχειας είτε στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής και των διπλωματικών παραδόσεων και τακτικών - πρακτική που ακολούθησε ο Αντρέας Χίλγκρουμπερ [Andreas Hillgruber] για

παράδειγμα- είτε στις κοινωνικές και οικονομικές δομές και στο πεδίο των θρησκευτικών και των πολιτικών ιδεών. Αυτήν την τελευταία μέθοδο ακολούθησε η «σχολή» μου, αλλά και πέρα από μένα οι ιστορικοί Χανς-Ούλριχ Βέλερ [Hans-Ulrich Wehler] και Γιούργκεν Κόκα [Jürgen Koska]. Η παρούσα μελέτη συνδυάζει και τις δύο μεθόδους δίνοντας έμφαση τόσο στις «δομές εξουσίας», όσο και στο ρόλο που διαδραμάτισαν οι «ελίτ». Αντί η προσέγγιση αυτή να στηρίζεται σε μια υποκειμενική επιλογή ορισμένων στοιχείων που αφορούν την ιστορική εξέλιξη, επικεντρώνει αντιθέτως στον πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό πυρήνα του πρωσογερμανικού Ράιχ. Και την ίδια στιγμή λαμβάνει υπόψιν της τις ενέργειες και τις αντιδράσεις που προκάλεσε στο διεθνές σύστημα.

Σήμερα, η θέση της Γερμανίας στον κόσμο είναι εντελώς διαφορετική. Το γερμανικό Ράιχ όχι μόνο έπαψε να υπάρχει, αλλά έχει πλέον τεμαχιστεί: το ένα τέταρτο της παλιάς του επικράτειας έχει χαθεί για πάντα· σαν αποτέλεσμα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας είναι μέλος της Ευρωπαϊκής και της Ατλαντικής Δυτικής κοινότητας και η Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας είναι μέρος της Κομμουνιστικής Ανατολικής Ευρώπης, που βρίσκεται κάτω απ' την ομπρέλα της Σοβιετικής Ένωσης. Αν, όπως έγινε το 1914 και το 1939, οι τωρινές ισορροπίες κλονίζονταν για άλλη μια

φορά με την βία, μια τρίτη παγκόσμια καταστροφή δεν θα αργούσε να ξεσπάσει.

Ωστόσο ακόμη και η ίδια η εσωτερική κατάσταση καθενός από τα δύο γερμανικά κράτη έχει πια αλλάξει δραματικά. Στην Ανατολή, οι ριζοσπαστικές κοινωνικές αλλαγές ανέδειξαν μια συγκεντροποιημένη, γραφειοκρατική δομή. Στη Δύση είδαμε μια αναβίωση του φιλελεύθερου-δημοκρατικού κράτους της Βαϊμάρης, αυτή τη φορά σε μια πιο ώριμη μορφή. Τέτοιες ριζοσπαστικές αλλαγές θα ήταν αδιανόητες στο παρελθόν και κάθε απόπειρά τους θα καταπνίγονταν από τη βαριά παράδοση του βισμαρκιανού Ράιχ. Κι όμως! Στις μέρες μας η σύνθεση των κοινωνικών και οικονομικών ομάδων και η αναμεταξύ τους σχέση είναι τελείως διαφορετικές απ' ό,τι ήταν στην Αυτοκρατορική Γερμανία ή κατά τη διάρκεια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία δεν υπάρχουν πλέον Junkers, σαν εκείνους τους τσιφλικάδες στα ανατολικά του ποταμού Έλβα. Αλλά ούτε και η βαριά βιομηχανία του άνθρακα και του σιδήρου βρίσκεται πια στο προσκήνιο. Στις μέρες μας η μεταποίηση και οι εξαγωγές έχουν βάλει σε δεύτερη μοίρα την παραγωγή βασικών αγαθών. Ο ρόλος της σοσιαλδημοκρατίας και των συνδικάτων είναι πια αναβαθμισμένος. Ενώ παλιότερα ήταν απλώς ανεκτά, στις μέρες μας όχι μόνο αναγνωρίζονται από το νόμο, αλλά έχουν επιπλέον εξελιχθεί σε συλλοβάτες της

πολιτικής και οικονομικής ζωής. Έχοντας μάλιστα αποτινάξει από πάνω τους την ιδεολογία, αποτελούν πια μέρος της κοινωνικής ζωής. Και παρόλο που η μοιρασιά της πίτας εξακολουθεί να γεννά σφοδρές αντιπαραθέσεις γύρω απ' το ύψος του μισθού και των κερδών, το ίδιο το επίδικο των πολιτικών και οικονομικών αντιπαραθέσεων έχει αλλάξει: καμιά πλευρά πλέον δεν αμφισβητεί την κοινωνική και πολιτική συνοχή. Οι ένοπλες δυνάμεις υπόκεινται στην πολιτική εποπτεία της κυβέρνησης. Δεν είναι κράτος εν κράτει όπως παλιότερα και η κοινωνική ζωή έχει πάψει να είναι στρατιωτικοποιημένη. Ο πρόεδρος της Ομοσπονδίας δεν υποκαθιστά τον Κάιζερ [ersatz Kaiser] όπως συνέβαινε στα χρόνια της Βαϊμάρης. Παρά το γεγονός ότι μεγάλο μέρος του «παλιού» επιβιώνει και εξακολουθεί να βασιλεύει, τη στιγμή που μιλάμε το «καινούριο» κερδίζει τη μάχη μέρα με τη μέρα.

Μπορούμε κατά συνέπεια να ισχυριστούμε ότι τα τελευταία σαράντα χρόνια μια νέα συνέχεια έχει εγκαθιδρυθεί. Ελπίζουμε ότι καθώς ο καιρός προχωράει, τούτη η συνέχεια θα αποκτά ισχύ και διάρκεια και θα αποδεικνύεται απρόσβλητη από τις πολιτικές και οικονομικές δυσχέρειες που πιθανόν να προκύψουν.